

Om Grundtvigs tænkning og den nyere tids filosofi

Introduktion til Danne-Virke II

af William Michelsen

De fundamentale begreber i Grundtvigs tænkning er *sans*, *vidskab* og *gudbilledlighed*. – Ved *sans* forstår Grundtvig de evner, hvormed vi opfatter tilværelsen, såvel den ydre som den indre. Ved *vidskab* forstår Grundtvig den filosofiske overbygning på videnskaberne, hvormed vi danner os vores verdensbillede i tid og rum. At mennesket er »skabt i Guds billede« betyder for Grundtvig, at det er *menneskets bestemmelse* – hensigten med, at det fra sin fødsel er dannet sådan, som det er dannet – at ligne sin skaber. Dette sidste er naturligvis ingen videnskabelig konstatering eller psykologisk teori, men simpelthen en *tolkning* af det citerede udtryk fra Bibelen. Denne tolkning hører med til det, Grundtvig kalder sin »anskuelse« af menneskets tilværelse, og forudsætter altså udtrykket »skabt i Guds billede« som åbenbaret sandhed. – At mennesket er afvejet fra denne bestemmelse, anser Grundtvig for indlysende for ethvert realistisk tænkende menneske (dvs. for enhver, der betragter sig selv med nogen virkelig selverkendelse), endskønt han véd, at der er mennesker, som ikke har erkendt dette. Han drøfter derfor spørgsmålet i Danne-Virke. Men om og hvorledes mennesket skal føres til at virkeliggøre sin bestemmelse: *at ligne sin skaber* – det er og har altid været genstand for menneskers »tro«. – Denne tydelig adskillelse mellem »anskuelse« og »tro« er endnu ikke blevet Grundtvig klart bevidst, da han skriver sine »Betragtninger over Menneske-Livet« i Danne-Virke. Men den strider ikke mod dem. At *hans anskuelse forudsætter tro på Guds eksistens*, er for Grundtvig som for ethvert andet tænkende menneske en selvfølge. At tro i betydningen »nære tillid til« noget, der ikke eksisterer, anser Grundtvig for en klar selvmodsigtelse. At tro i betydningen »antage eksistensen af«

mytiske personer, opfundet af menneskers fantasi, eller filosofiske forestillinger, dannet af menneskers intelligens (fornuft, tænkeevne), anser Grundtvig (i begge tilfælde) for illusion (gøglebiler, løgnagtige forestillinger), forskellig fra åbenbaret sandhed.

Disse fundamentale begreber er Grundtvig gradvis kommet frem til i løbet af årene 1811-1816, dvs. efter den sælsomme forvandling, der fandt sted i hans liv i løbet af året 1810, da han lod sig overtale af sine forældre til at blive præst i steden for historielærer og religionshistoriker (»Mytolog«). Han havde klart indset, at den teologiske undervisning ved Københavns Universitet var i strid med Luthers kriterium for sand kristendom, dvs. den for menigmand forståelige ligefremme fortolkning af Bibelen, og gav derfor sin prøveprædiken som præst overskriften »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Huus?« da han i april måned 1810 udgav den og tilegnede sin far den. Men han regnede ikke med, at dette vilde få den konsekvens, at han selv afbrød sin bane i København for at blive sin fars hjælpepræst i Udby – dertil var der nok af andre ledige unge teologer! Inkonsekvensen i denne holdning blev først Grundtvig bevidst i november 1810, men førte til den religiøse krise, han gennemlevede i december, og som førte til, at han blev sin fars hjælpepræst fra trinitatis søndag 1811. – Den vigtigste følge heraf blev hans første Verdenskrønike, der udkom 1812 og totalt ændrede hans stilling i litteraturen og i samfundet: efter sin fars død kunde han hverken blive præst i hovedstaden eller i provinsen. Endnu mindre universitetslærer i historie, heller ikke i Norge. End ikke præst i Norge. Han havde kun sit litterære arbejde at leve af; men det blev støttet fra forskellig side, bl.a. af grev Danneskjold-Samsøe og af kongen.

En ny udgave af hans første Verdenskrønike svulmede under hans fortsatte arbejde med den op til et så stort projekt, at det måtte opgives, da han på 552 sider kun var kommet til kong Nebukadnesar. Men denne bog er måske Grundtvigs allermærkeligste, også ved sin betydning for hans tænkning. Her – i Verdenskrøniken 1814 – formulerer han nemlig ligefrem sine tanker om mennesket som skabt i Guds billede. Da bogen aldrig er genoptrykt og disse sider derfor næsten ukendte, genoptrykkes de for første gang i denne årbog. (Se her side 7-10). – Også andre sider af Grundtvigs tænkning udtrykkes for første gang i denne bog.

Begrebet *sans* er fundamentet for Grundtvigs psykologi. Det ses klart af hans forelæsningsudkast »Om Menneskets Vilkaar« fra oktober 1813 og uddybes yderligere i den bog, han skrev i 1815 (Europa, Frankrig og Napoleon), men som forblev lige så ubemærket som Verdenskrøniken 1814, p.gr. af Napoleons nederlag ved Waterloo, der indtraf kort før bogens udgivelse. (Bogen var emnet for et foredrag, jeg holdt i Grundtvig-Selskabet, og som er trykt i Grundtvig-Studier 1955 s. 31-57 med titelen »Den unge Grundtvig som kulturpsykolog«.) – Grundtvig regner med 3 ydre og indre sanser: følelsen, hørelsen og synet. Ved deres hjælp opbygger mennesket – allerede som lille barn – ikke blot sin omverden, men også – og det er det væsentlige – sin *selvbevidsthed*. – Grundtvig adskiller sig her ikke meget fra sin samtids psykologi, der ligeledes regner med ydre og indre sanser og med en tredeling, således at de 5 sanser reduceres til 3 og der tales om »indre sanser«. (Se herom Villiam Grønbæk: *Psykologiske Tanker og Teorier hos Grundtvig* 1951.) – Det ejendommelige ved Grundtvigs psykologi ligger i den grundlæggende rolle, han tildeler *følelsen* – hvor man ellers gør *fornuft*en til det grundlæggende i den menneskelige psyke. Efter Grundtvigs opfattelse er *fornuft*en en sent udviklet evne, der bygger på den indre *hørelse*, og som forudsætter *selvbevidstheden*. *Synet* er ikke blot den sans, hvormed vi modtager billeder af de ting, der omgiver os, men også (som indre sans) den evne, hvormed vi danner forestillinger af, hvad vi ikke direkte ser med det ydre øje. Sådanne forestillinger kan være både sande og løgnagtige, og det er derfor af stor betydning for ethvert menneske at kunne skelne mellem sande og løgnagtige forestillinger, illusioner. Som hos alle psykologer. – For Grundtvig spiller sådanne illusioner imidlertid en særlig rolle. Dels fordi han var visionær, og hans digtning byggede på visioner, dels fordi han betragtede de løgnagtige forestillinger som fremkaldt af »Løgnens Fader, Djævelen«. Hans psykologi fik derved betydning for hans kristendom.

Samtidig med Danne-Virke udarbejdede Grundtvig sin 3. Verdenskrønike (*Udsigt over Verdens-Krøniken, fornemmelig i det Lutherske Tidsrum*, 1817), som er en stærkt revideret udgave af den første (*Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*, 1812). Sammenligner man disse to Verdenskrøniker med særligt henblik på den nyere tids historie, vil man se, at grundtanken bag ved

begge fremstillinger er den, at *fornuften er kommet til at spille hovedrollen i de protestantiske lande*, skønt Luther ikke havde haft denne hensigt med sin reformation – en tanke, Grundtvig (som han udtrykkelig siger i forordet til 1812-krøniken) havde fra Friedrich Schlegels Forelæsninger over den nyere historie, holdt i Wien 1810 (udg. 1811, jf. US II 185, VU I 348) Denne tanke er imidlertid endnu stærkere fremhævet og uddybet i 1817, og derfra stammer den skarpe kritik, Grundtvig også i Danne-Virke underkaster – ikke blot samtidens idealistiske filosofi, men også dens forudsætninger i såvel filosofi som teologi siden Luthers død.

Således skal det forstås, når Grundtvig i forbigående bemærker i forordet til 1817-krøniken (s. XXIII f, US III s. 663, VU s. 295), at »Betragtningerne« i Danne-Virke »staae i saa nøie et Forhold til nærværende Bog, at hvem der vil nyde godt af den, gjør vel i at læse dem med, ligesom de ved den turde erholde et uventet Lys«. – Altså: Grundtvigs Betragtninger over Menneskelivet i Danne-Virke er det resultat, han er kommet til ved en kritisk gennemlæsning af den nyere filosofis hovedværker og den protestantiske teologi fra 1517 til 1817. Hans kritik af disse hovedværker ser man i VK 1817, hans egne betragtninger i Danne-Virke. Og det har ikke kunnet undgås, at kritikken har smittet af på betragtningerne! Det gør dem ikke lettere for os at læse; men det viser os, hvad det er, de forholder sig til. *Al* filosofi og teologi i dette tidsrum har nemlig forholdt sig til de samme værker – blot i næsten alle tilfælde med et helt andet resultat end Grundtvigs. *Så* store kræfter er det, han har været op imod, og så store kræfter er det, han har lagt i sit tankearbejde.

Det har Grundtvig imidlertid ikke villet lade sig mærke med. Hans tanker skulde være forståelige for ethvert tænkende menneske og udtrykkes på ren dansk uden de af filosofierne konstruerede fremmedord. Og de skulde være i overensstemmelse med såvel sund fornuft som klassisk logik – uden hensyn til Kants »Kritik der reinen Vernunft«. Heri ligger årsagen til, at Grundtvigs tanker er blevet i den grad overset, at man har villet frakende ham evnen til at forstå, hvad han læste – endsige at forholde sig kritisk dertil. Søren Kierkegaard valgte en anden taktik i *sin* kritik af samtidens filosofi: han akcepterede hele den filosofiske terminologi og Kants filosofi – og blev højt agtet som tænkter. Det ændrede imidlertid ikke Grundtvigs tænkemåde.

De læsere, for hvilke Grundtvig skrev sine filosofiske betragtninger, befandt sig i en anden historisk situation, end vi gør i dag. Det gør det vanskeligere for os at forstå ham. Men det vil ikke hjælpe os at rekonstruere datidens situation, eftersom han selv fandt datidens filosofiske tænkemåde urimelig. Nutidige læsere må i stedet forsøge at tænke selv udfra det standpunkt, Grundtvig stiller os på: erfaringens, den sunde menneskeforstands og det danske sprogs standpunkt – uden at forkaste den såkaldt »naive realisme« og uden at konstruere en »apriorisk« erkendelse, dvs. begreber og forestillinger, der går forud for al menneskelig erfaring.

Ved hjælp af følelsen, synet og hørelsen opdager barnet efterhånden verden og sig selv, og dets grundlæggende erfaring bliver selvbevidstheden. Igennem den opstår ifølge Grundtvig det åndelige liv med dets tre tilsvarende sanser: den indre følelse, det indre syn – forestillinger og drømme eller syner – og den indre hørelse: ordene og deres betydning, hvorpå den sunde menneskeforstand bygger sin indre erfaring og sine tanker. Til denne grundlæggende erfaring hører ifølge Grundtvig, at ethvert menneske er både legemligt og åndeligt, og at det legemlige og det åndelige ikke kan skilles ad hos det levende menneske. Forbindelsen mellem legeme og ånd kalder han menneskets *Selv* eller *Sjæl*.

På dette grundlag opbygges efterhånden menneskets hele erfaring, der har sine grænser, simpelthen derved at det kun lever til en *tid*, og at det bevæger sig fra sted til sted i et større eller mindre *rum*, opad, nedad og til alle sider, men ikke i et uendeligt rum, så lidt som i en uendelig tid – hvilket dog ikke hindrer, at det kan *tænke* og *forestille* sig en uendelig tid og et uendeligt rum og væsener, som lever i en sådan uendelig tilværelse, der kaldes *evig*. Herved opstår forestillingen om et evigt liv.

Sådanne forestillinger opstår ifølge Grundtvig ved *Ordet*, hvorved Grundtvig ikke forstår lydsymboler, der er konstrueret af mennesker, men – som barnets almindelige erfaring er – noget, det lærer af andre mennesker, som det har tillid til. Herved lærer mennesket efterhånden også at have tillid til et overmenneskeligt ord: Guds Ord. Det er ifølge Grundtvig af dette Guds Ord, at den verden, mennesket lever i, og mennesket selv er *skabt*. Men denne

forestilling er ligesom ordet og sproget noget, det enkelte menneske lærer af andre mennesker, altså ikke det enkelte menneskes egen erfaring, men noget, der hører til menneskehedens (alle menneskers) fælles erfaring. Det er denne menneskehedens fælles erfaring, Grundtvig forstår ved begrebet *Historien*. Ingen mennesker har erfaret verdens skabelse. Men forestillingerne herom har forplantet sig fra menneske til menneske gennem historien. Dette er Grundtvigs egen erfaring gennem det, han har lært og læst, dvs. gennem ord.

Det er dette standpunkt, Grundtvig med sine betragtninger vil stille sine læsere på, og det er udfra det, man må forstå hans tanker. Det er hverken idealistisk eller materialistisk. Det er ikke ment som spekulation eller som noget system (eller forsøg på at grundlægge et system, filosofisk eller teologisk), men som grundlag for, hvad han kalder *en historisk betragtning af mennesket*. Han kalder ikke disse betragtninger »videnskab«, men har i stedet fundet det gamle danske ord »Vidskab« til forskel fra »videnskab« og som modsætning til den misbrug af ordet »filosofi«, hans kritik retter sig imod.

Ved *Vidskab* forstår Grundtvig de tanker, der går ud over de enkelte videnskabers begrænsninger, men alligevel holder sig inden for den menneskelige tankes grænser. Grundtvigs vidskab er en filosofi, der nægter at overskride menneskets grænser, og som derfor afviser enhver anden filosofi, som hævder at kunne forklare mennesket og dets tilværelse alene ved den menneskelige fornuft og uden hensyn til den menneskelige erfaring, der er udtrykt i de enkelte menneskers, de enkelte folks og hele menneskehedens erfaring, og det vil med ét ord sige: i historien.

Det er denne kritik, der udtrykkes i den første af Grundtvigs Betragtninger over Menneske-Livet: »Om det filosofiske Aarhundrede« – en betegnelse, der omfatter 1700-tallets filosofi fra Christian Wolf til Fr. W. Schelling, hvis forfatterskab også begyndte i 1700-tallet, men strakte sig langt ind i 1800-tallet.

Hverken Grundtvigs vidskab eller nogen anden filosofi kan ifølge Grundtvig »give umiddelbar Erkiendelse af det Evige og Guddommelige, da vi ei kan begribe Gud« – simpelthen fordi vi mennesker, der er begrænset af tid og rum, ikke kan begribe det af tid og rum ubegrænsede. Vi kan kun gøre os billedlige forestillinger derom. Filosofiens og videnskabernes opgave er altså ikke

at løse denne uløselige opgave, men derimod at forstå og begribe det af tid og rum begrænsede, mennesket. »Fornuften maa kunne komme til at begribe sig selv og Alt hvad der hører under dette Begreb ...« Og da Grundtvig betragter mennesket som et billede af sin skaber, hævder han, at »naar man klarlig begriber et sandfærdigt Billede, da veed man jo hvad det betegner og betyder, uagtet man ikke begriber det Afbildede selv.« Dette er – for en luthersk kristen – en dristig tanke. Luther vilde ikke selv vove at give noget billede af mennesket, som det oprindelig var før syndefaldet. Men Grundtvig vover i hvert fald at hævde, at *mennesket må kunne komme til at begribe sig selv i sandheden*, dvs. således som den evige sandhed, den ufattelige og ubegribelige Gud, der har skabt os og hele verden, har forestillet sig, at vi skulde være. At vedkende sig selv, sådan som mennesket er »i sit sande Forhold til det Evige, til den guddommelige Fornuft og Sandhed«.

I sin kritik af 1700-tallet nævner Grundtvig ikke *Leibniz*, som vel er den filosof, der i det århundrede kom besvarelsen af dette spørgsmål nærmest. Men i Verdenskrøniken 1817 siger han:

»Et livagtigt Billede af denne Mand, seer man let, vilde kaste et særdeles Lys til begge Sider over den ældre og yngre, den bibelske og verdslige Videnskabelighed: være et sammentrængt Billede af aandig Tyskhed, men til at give det, udfordres ikke Lidet, og, henvisende Arbeidet til de Store, der, som man siger, have Leibniz i Lommen, maae vi her nøies med det Lidet, Smaafolk i en Hast kan see og sige.« (S. 402)

Dette er en sjælden tilståelse fra Grundtvigs side; men den indleder ikke des mindre en stærk kritik også af Leibniz: poesi havde han ingen forstand på – undtagen på latin og fransk! Og hans *Theodicée* fra 1710 syntes ifølge Grundtvig at bevise langt mere til fordel for kristendommen, end den virkelig beviste. Men det indrømmes dog, at »ingen havde stirret saa vist paa Modsigelsens Grundsætning, saa klart indseet dens Nødvendighed og Anvendelse som han«, og at hans forsvar for kristendommen »virkelig beviiste, at der var stor Forskiel paa, om en Lærdom *overgik* den menneskelige Fornuft eller streed imod den, og at det sidste ingenlunde var Tilfældet med de anfægtede Lærdomme« (i kristendommen). »Men«, slutter Grundtvig sin omtale, »Støtter staae for Fald, og hvad der hviler paa dem, vakler naar de rokkes« – og det var nær sket, da hans elev, *Christian Wolf* byggede sit

system på Leibniz's filosofi. Og her begynder Grundtvigs kritik af »det filosofiske Aarhundrede«. – Eksemplet viser, hvordan Verdens-Krøniken 1817 supplerer Danne-Virke og besvarer den kritik, tidsskriftet naturligt nok er blevet udsat for.

Trods sin kritik af Leibniz slutter Grundtvig sig altså til dennes brug af modsigelsens grundsætning i sit forsvar for kristendommen og til hans skelnen mellem, hvad der *overgår* den menneskelige fornuft, og hvad der *strider mod* den. Den menneskelige fornuft har nemlig sine grænser, hvilket den evige, guddommelige fornuft, *som vi ikke kender*, ikke har. Men modsigelsens grundsætning gælder overalt, hævder Grundtvig:

»Intet som modsiger sig selv kan være sandt, og at det som man ei kan nægte uden at modsige sig selv, maa være sandt, denne store urokkelige Grundsætning tilhørte det Tydskerne, som det naturlige Fornuft-Folk, at sætte i Lys, og Leibniz, som indsaae, at den er hele Matematikens Grundvold, har ingen ringe Deel i Æren.« (Udsigt over Verdens-Krøniken, 1817, s. 406f).

Grundtvigs kritik gælder altså, på dette afgørende punkt, ikke Leibniz, men Wolf.

Anderledes med *Kant*, der hævdede, at brugen af modsigelsens grundsætning havde været uforsvarlig, idet man havde sammenblandet virkelige modsigelser med blotte modsætninger. (Om denne kritik henviser jeg til *Henning Høirups* disputats: *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse*, 1949. Her refererer jeg kun de tanker, Grundtvig fremsatte i Danne-Virke og Verdens-Krøniken 1817). Denne Kants kritik muliggjorde opstillingen af de idealistiske filosofiske systemer, som både Grundtvig og Kierkegaard bekæmpede. Men Grundtvig indskrænkede altså ikke sin kritik til disse systemer. Han angreb også Wolfs system – ja, i det hele taget filosofiske systemer – udfra den grundtanke, han i Danne-Virke formulerer således:

»saavist som Fornuften ei kan begribe en Værelse af sig selv, saavist er den blevet sig selv bevidst i Løgnen, naar den tillægger sig aandelig Uafhængighed, ja det samme er Tilfældet, naar den udgiver sig for selvstændig, for at have Livet i sig selv, thi den kan ikke begribe en selvstændig Fornuft, den i sig selv levende Sandhed, og hvad den ikke kan begribe, det er den ikke heller...« (D-V I s.118).

Teksten fortsætter: »thi Fornuften er slet ikke udenfor saavidt den begriber...« – som om Grundtvig vilde modsige den tanke, at fornuften var »udenfor«. Men det er ikke Grundtvigs hensigt. – Der er simpelthen indløbet en tilsyneladende ubetydelig trykfejl i ordadskillelsen, så der er kommet til at stå: »udenfor saavidt« i stedet for: »uden forsaavidt« – enten har Grundtvig ikke selv bemærket den, eller også har han regnet med, at den hørte til de trykfejl, som læseren selv retter (som »retter sig selv« som man siger). Men på dette afgørende sted har den på skæbnsvanger måde forstyrret meningen – så man hovedrystende har kunnet sige om Grundtvig, at han ikke forstod at tænke klart. Retter man fejlen, bliver tanken tydelig nok: den menneskelige fornuft kan ikke begribe den guddommelige, »den i sig selv levende Sandhed«, og når den ikke kan begribe denne guddommelige fornuft, så er den heller ikke denne virkelig selvstændige fornuft, som den ikke begriber. Fornuften eksisterer ikke undtagen som begreb:

»thi Fornuften er jo slet ikke uden forsaavidt den begriber, den er et Begreb, og i os et timeligt Begreb der umulig kan begribe noget Eviigt og uforanderligt, og det Selvstændige er Eviigt, den i sig selv levende Sandhed er uforanderlig.« (Sst.) (Fejlen er heller ikke rettet i Værker i Udvalg, hvor artikelen »Om det filosofiske Aarhundrede« er optrykt, jf. VU II s. 176).

Den sidste sætning var Grundtvigs hovedpåstand i hans strid med Molbech og H. C. Ørsted om Schellings filosofi: Gud er uforanderlig, ligesom han er ubegribelig. Religion kan ikke erstattes af filosofi. Kants filosofiske kunstgreb: at opfatte tid og rum som kategorier i den menneskelige bevidsthed og dermed i princippet uendelige har Grundtvig underkendt: den menneskelige fornuft er et »timeligt Begreb« og dermed afhængigt af tiden, begrænset af tiden. Tiden kan ikke reduceres til en nødvendig »apriorisk« forestilling i den menneskelige fornuft. Dette siger Grundtvig ikke udtrykkeligt i sin betragtning »Om det filosofiske Aarhundrede«, men det ligger i de citerede ord.

Grundtvig går et skridt videre. Jeg kan ikke begribe den evige sandhed. Men jeg *kan* begribe, at intet, der udelukker mig, sådan som jeg virkelig er, kan være sandhed. Og hertil føjer han sin tro: at den evige sandhed har skabt mig, som jeg er.

Dette er den brug, Grundtvig gør af modsigelsens grundsæt-

ning. Han beviser ikke, og han gør intet forsøg på at bevise, at Gud er til, hvilke evner han har, og at han har skabt verden og mennesket. Men han hævder at bevise, at den, der *benægter*, at Gud er til, og at Gud *kan* skabe og *har* skabt verden og mennesket, modsiger sig selv. Thi mennesket er til, og det har hverken skabt sig selv eller verden – heller ikke sin fornuft. Fornuften er kun en evne til at begribe, som mennesket har, men som hverken begriber Gud eller det evige. Mennesket begriber tværtimod, at det selv er afhængigt af noget større, som det ikke selv kan begribe. Thi hvis det kunde begribe dette, vilde det ikke være, hvad det er: et af tid og rum begrænset – og altså hverken evigt, uendelig stort eller selvstændigt, uafhængigt væsen.

Videre går Grundtvig ikke i sin brug af modsigelsens grundsætning i denne artikel. At Gud er til og har skabt verden og mennesket, er genstand for hans *tro*, og at mennesket er skabt i Guds billede, det er ligeledes genstand for hans tro: »ikke... vil jeg her bevise, hvad der imidlertid er vist, at ingen Fornuft bliver selvbevidst i Sandheden, dersom den ikke alt var i Sandheden formedelst Troen«, som det hedder i det umiddelbart foregående. Men han vil gerne bruge modsigelsens grundsætning til at vurdere de menneskelige handlinger i historien, dvs. i menneskets fortsatte udvikling:

»Alt hvad der i dens Lys forklarer sig, det bedømmer den [*fornuften*], og alt andet lader den staa ved sit Værd, lige bange for at bifalde Løgn og nægte Sandhed, som den begriber er i Grunden eet og det samme, thi der kan ingen Løgn være som jo har en modsat Sandhed, da Løgneren intet er uden Nægtelse af Sandheden, da ethvert *Nei forudsætter et Ja* man ei vil bifalde.« (S. 119f)

Om Grundtvig har ret i denne brug af modsigelsens grundsætning, må afhænge af de enkelte tilfælde, dvs. om der er tale om virkelige modsigelser eller kun om modsætninger. Det er dette skel, som Kant kritiserede bl.a. Wolf for ikke at have respekteret, som *Henning Høirup* i sin disputats gør gældende over for Grundtvig.

Den hovedpåstand, Grundtvig herefter gør gældende, først og fremmest i denne artikel, men også i alle de følgende, er *at det simpelthen er umuligt for noget nulevende menneske at fremsætte nogen sandfærdig systematisk filosofi om mennesket og dets udvikling*, alene

fordi denne udvikling ikke er forbi, og *ingen kan vide, hvorledes den vil forløbe i fremtiden*. Hvis nogen vil gøre forsøget – og det er flere gange gjort i 1700-tallet (Grundtvigs bogsamling indeholder mange eksempler derpå, og han har selv forsøgt) – må disse forsøg enten vise sig bekræftet eller afkræftet af den historiske udvikling, efter at de er blevet fremsat. Men de er ikke blevet bekræftet. Den rette fremgangsmåde må nødvendigvis være omvendt: *først* må man gøre rede for de faktiske, *unægtelige* begivenheder i historien og *dermæst* kan man forsøge at forklare dem. Men en fuldstændig forklaring vil man først kunne give, når det historiske forløb er til ende. – Enhver spekulativ filosofi om mennesket er altså håbløs, og ethvert filosofisk system til forklaring af menneskets udvikling, før end den har fundet sted, må være usandt. Grundtvig bruger adskilligt skarper udtryk, fordi han bekæmper samtidens filosofi; men deres mening er ingen anden. Hensigten er ikke blot den negative at modsige den samtidige filosofi, men at gøre plads for sin egen videnskab, historievidenskaben, hvis begreb han ikke udvikler i denne artikel, men i to andre: »Om historisk Vidskab« og »Om Krønikens Dyrkning«, der begge indledes med denne artikels resultat som udtrykkelig forudsætning. – Den heri udtrykte grundbetragtning er, hvad Grundtvig anså for at lægge et forsvarligt filosofisk fundament for historievidenskaben. Der er ikke tale om nogen fornægtelse af den nøgterne fornuft. – Men der er tale om en direkte udtalt protest mod, at »der enten i Natur-Betragtningen, umiddelbar Anskuelse eller Sligt kan findes nogen Gienvei til *Historiens Maal*, der jo umulig kan naaes før Dagenens Ende, og umulig være andet end det Timeliges Forklaring«. Altså ikke nogen forklaring af det evige, guddommelige, som er over menneskets formåen.

Dette forhindrer ikke, at Grundtvig gerne vil gøre sig et begreb om, *hvad mennesket er*. Men hovedsagen er for ham, at det er »noget der er i Begreb med at udvikle sig«. – »Men er Begrebet en *Udvikling* i Mennesket, da maae den Sandhed som skal udvikles alt forud være indviklet tilstæde, hvad der i Mennesket skal klare sig maae han forud have som dunkelt, hvad han skal komme til at begribe maae han have troet, hvad Fornuften skal *fatte* maae den *forefinde*, ligesaa lidt som Haanden kan den frembringe hvad den skal begribe.« – Denne tanke er vel værd at mærke sig

hos den, der siden blev en fremragende folkeopdrager. Dens forbindelse med hans tro ligger deri, at han ikke kan forestille sig andet end, at den Gud, der har skabt mennesket, også må »aabenbare sig i et timeligt Liv«. At »skjule sig for det« vilde være »Selvmodsigelse«.

Når Grundtvig i denne artikel taler om »Aabenbarelse i Tiden«, er det således ikke religiøse åbenbareelser, han taler om, men unægtelige historiske begivenheder, der viser en unægtelig historisk udvikling.

★

De to artikler »Om historisk Vidskab« og »Om Krønikens Dyrkning« vil være lettere at læse og forstå, hvis man kender de grundbegreber i Grundtvigs tænkning, han har fremlagt i sin artikel »Om det Philosophiske Aarhundrede«. Alle tre artikler er i højeste grad præget af den historiske situation, hvori de er skrevet – det var derfor, Grundtvig kaldte Danne-Virke »et Tids-Skrift« – men ikke fordi de fulgte samtidens almindelige opfattelse, derfor heller ikke eftertidens almindelige opfattelse af filosofi og historievidenskab. For en eftertid, der er kritisk over for hele den udvikling af filosofi og videnskab, Grundtvigs samtid dyrkede, skulde der derimod være mulighed for at forstå Grundtvig – når blot man forstår hans sprog!

Grundtvig så frem til en tid, hvor historien var den grundvidenskab, der forklarede hvad et menneske er, hvad de forskellige folk er, hvad de har udviklet sig til, og hvad de kan udvikle sig til i fremtiden. Hvis de andre videnskaber tjener disse formål, vil de »indtræde i en levende Vexel-Virkning med det hele fortløbende Menneskeliv.« Sprogvidenskabens vil da ikke længere anses for »tør og ufrugtbar« – selv sprogenes »Forvandskning« er et »uforvandskeligt Mindesmærke om de forrige Tidens Aand og Idræt«. Matematikken og fysikken vil i »Historiens Ledebaand« nå »det *Maal* og den *Dybde* de er skikkede til, uden at forville sig i Skyerne, eller fordybe sig i Afgrunden« – nemlig hvis de vil hævde at forklare hele mennesket og universet. Det samme gælder i denne forbindelse også poesien, filosofien og teologien. Også de bør ifølge denne betragtning underordne sig under historien, dvs. videnskaben om de *virkelige, unægtelige* kendsgerninger i menneskets og de enkelte folks historie. (Grundtvig kendte me-

get vel den kritik af Roms og de nordiske landes ældste historie, som samtidige forskere havde gjort gældende, og tog faktisk hensyn til den, men drømte ikke om, at kildekritik skulde kunne gøre en reel historieskrivning umulig.)

Også artiklen »Om Krønikens Dyrkning« konkluderer i et billede af fremtidens videnskab, her historievidenskaben i et afsnit, der begynder på side 328. Det hedder her, at »et grundigt historisk Studium er aldeles nødvendigt til Menneskets sande Udvikling, til grundig Indsigt i de menneskelige Vilkaar, i Videnskabelighedens Gang og Sammenhæng.« Hvis man kom til denne indsigt, da maatte man vel og betragte hele Menneskeheden for en *Hovedsag* og *Statssag* ... og at en Stat som er aandelig død, er et Aadsel, Rov for *Ørne*, for *Krager* og *Ravne*. « I så fald vilde man nok også finde midler dertil og mennesker med »den Skarpsindighed, den rolige Upartiskhed, den Beskedenhed, kort sagt: den stærke, rolige Begeistring for Sandhed og Intet uden Sandhed, uden hvilket det hele Arbejde er spildt«. Sådanne forskere »gjorde sig ikke Arbejdet let ved heller at bruge Kniven end Hovedet, afskar ikke Roden for Trevlernes Skyld, forkastede ikke Sagn som Skarn for Vidunders Skyld, ja bortkastede end ikke de mest afgjorte Eventyr, men tog dem for hvad de ere, for sand Historie om dem der digtede og troede dem, bortkastede aldeles Intet, men stræbde at forstaa og forklare Alt paa sit Sted, medens han lod hvad han ikke forstod, staae hvor han fandt det.« – Dette vilde man vel i dag kalde et antropologisk synspunkt på de historiske kilder. – Og at et sådant synspunkt er nødvendigt for at forstå fremmede kulturer og klare de kultursammenstød, som er uundgåelige i dag, er vist ved at blive almindelig anerkendt. Men sådan var det ikke, da Grundtvig levede.

»... Timen er kommet da man vil reformere, ikke Kirken efter Historien,« – som Luther – »men Historien efter Naturen,« – dvs. naturfilosofien – »da man i rasende Daarlighed« – dvs. dårskab – »vil forvandle Historien til en Mythe, *gøre det til Skin, hvorved alt Jordisk ene har sin Virkelighed*« – her tænker Grundtvig måske bl.a. på kristendommens og jødedommens historiske oprindelse, – »gøre Tiden, der er al Forandrings Grundvold, til Skygge af en *evig Forvandling* – af en Umulighed.«

Med de sidste ord, om *tiden*, tænker Grundtvig åbenbart på opfattelsen af tiden som en »apriorisk kategori«. Hvis den var

rigtig, siger Grundtvig, vilde man gøre *mennesket*, der stadig forandrer og forvandler sig, til herre over *den magt, der forandrer alt ved sit blotte forløb*, tiden. – *At mennesket er afhængigt af tiden*, er en erkendelse, Grundtvig gjorde i oktober 1813, da han nedskrev sine optegnelser »Om Menneskets Vilkaar« til brug for indledningsforelæsninger til en lærestol i historie ved universitetet i Kristiania, VU II s. 241-270, specielt s. 266:

»Det egenlige Spørgsmaal bliver da her, om Grundfølelsen i Mennesket, Menneskets Selvbevidsthed er uafhængig. Herpaa maa vi vel alle svare det bestemteste Nei, thi aabenbar har vor Bevidsthed en Begyndelse og er saaledes afhængig af Tiden, vi veed at vi har været til førend vi endnu havde nogen Forestilling om Noget, og Galenskab vilde det da være om vi søgte vor Tilværelses Grund i os selv.«

En mand, der forud for al anden erkendelse dannede sig forestillingen om tiden, som noget han ikke selv var afhængig af, måtte være gal; thi hvis det er mennesket, der selv danner det, som er dets egen forudsætning, så gør det noget umuligt, og så er det selv »en Umulighed«. Mennesket er nemlig en »evig Forvandling«, og er tiden kun »en Skygge« af mennesket, så kan tiden ikke være det, den er, nemlig »al Forandrings Grundvold«. – Sådan tænker Grundtvig, fordi han har lært, at to sætninger, der samtidig modsiger hinanden, ikke kan være sande begge to. Enten er mennesket afhængigt af tiden, eller også er tiden afhængigt af mennesket. Men nu er mennesket såvel ved fødselen som ved døden afhængigt af tiden. Tiden går forud for dets første forestillinger. Altså kan tiden ikke være en blot forestilling hos mennesket.

Dette er, hvad Grundtvig kalder »sund Menneske-Forstand«, og herom handler den første artikel i 2. bind af *Danne-Virke*. – Resten af artiklen »Om Krønikens Dyrkning« drejer sig om, hvorvidt han har ret i, at danskerne stadig har den »historiske Beskaffenhed«, der viste sig i, at Rimkrøniken var den første trykte bog i dansk litteratur, hos Saxos udgiver *Christen Pedersen*, i 1700-tallet hos *Arnas Magnæus* (Arne Magnussen, stifteren af den arnamagnæanske samling af islandske håndskrifter)« Suhm, Langebek og Guldberg – alle fremragende historikere – og i Grundtvigs samtid hos sprogforskeren *Rasmus Rask* og i teologen, sprogforskeren og historikeren *Peter Erasmus Müller*, hvis

»Saga-Bibliothek« udkom i 3 bind samtidig med Danne-Virke. Grundtvig kommer i denne del af sin artikel så højt op i sin tone og sit billedsprog, at det nærmer sig poesien og han næsten må gøre vold på sig selv for at komme ned igen fra disse højder (»denne Afhandling er hardtad voxet Dannevirke over Hovedet« s. 355). Den vedkommer her ikke Grundtvigs tænkning, men kun hans forestillinger om historievidenskabens fremtid i Danmark.